

BATI ANADOLU'DA BİR BÜYÜK TOPRAK SAHİBİ LEVANTEN: BALTACI MANOLAKI*

Hilal ORTAÇ**

Özet

XVIII. yüzyıl ortalarında İzmir'e yerleşmiş ve daha çok finans alanında faaliyet göstermiş olan İtalyan kökenli Baltazzi ailesi, XIX. yüzyılda Batı Anadolu'da oldukça etkin bir ailedir. Aile, XIX. yüzyıl ortalarından başlayarak Aydın Vilayetinde toprak sahibi haline gelmiştir. Bu makalede aileye ait çiftliklerden tespit edilenler üzerinde durulacaktır.

Anahtar sözcükler: *Çiftlik, Levanten, Bankacılık, Baltacı Manolaki, Osmanlı Devleti, İzmir*

Abstract

A Big Levantine Farmer in the Western Anatolia: Emmanuel Baltazzi

Baltazzi family with the Italian origin that settled in İzmir in the 18th century and operated in financial area was dominant in the Western Anatolia in the 19th century. Beginning in the middle of 19th century, the family became landowner in the Aydın Province. In this article will be discuss the farmlands detected to have been belonged to this family.

Key Words: *Farming, Levantine, banking, Emmanuel Baltazzi, Ottoman Empire, İzmir*

Giriş

Bir ticaret limanı olarak XVII. yüzyıldan itibaren ön plana çıkan İzmir, bu özelliği nedeniyle, Avrupa kökenli olup, Doğu Akdeniz'e yerleşen ve Levanten genel adı altında toplanan pek çok ailenin yaşadığı bir kent halini almıştı. Aslında İzmir'de, XIII. yüzyıldan itibaren, Bizans ile Cenova arasında 13 Mart 1261'de imzalanan Nymphion antlaşmasıyla¹ Cenevizlilerin koloni kurmak hakkını elde etmesiyle, İtalyanlar yerleşmeye başlamıştı. XVI. yüzyıl sonlarında kentin, Doğu ile Batı arasındaki ticarete önemli bir transit merkez olarak belirmesiyle başlayan yükselişi, XVIII. yüzyılda, Batı Anadolu'da üretilen ürünlerin Batı'daki taleple birlikte İzmir'i bir ihraç limanı olarak

---

* Bu makale, Ankara, Bilkent Üniversitesinde 17-22 Haziran 2008'de düzenlenen XI. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi'nde sunulan bildirinin düzenlenmiş halidir.

** Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bornova-İZMİR.

¹ Turan 1990, 36.

bambaşka bir noktaya taşıyacaktır. Bu ticaretten kaynaklanan zenginlikten payı büyük ölçüde yerel unsurlar alırken, aynı zamanda merkezi hükümetin yerine yerel otoriteyi de temsil etmekteydiler ve Avrupalı tüccarlarla ticari ilişki içindeydiler. Bunun yanı sıra Avrupalı tüccarlar, hem büyük bir kısmını gayrimüslimlerin oluşturduğu yerel araçlarla hem de doğrudan doğruya Batı Anadolu ticaretinde yer aldılar².

Yukarıda da belirtildiği gibi, XIII. yüzyıldan itibaren İzmir'de varlıklarını gördüğümüz İtalyan şehir devletlerinin tebaası olan İtalyanlar, İzmir limanının Batıyla olan ticari ilişkilerinde yerlerini XVII. Yüzyıldan itibaren İngiliz, Fransız ve Hollandalılara bırakmış olsalar bile, varlıklarını sürdürmekteydiler. XIX. yüzyıla gelindiğinde, kökeni XIII. yüzyıldan beri İzmir ticaretinde yer alan İtalyan şehir devletlerinin egemenliğindeki adalar olan İtalyan ailelere İtalya'dan çeşitli nedenlerle İzmir'e göç edenlerin katılmasıyla, İzmir'deki İtalyan nüfusunda önemli bir artış görülmüştür³.

Baltacı (Baltazzi) Ailesi

Bu İtalyan kökenli ailerden birisi de Venedik kökenli Baltazzi ailesidir. Bazı yazarların 1204 Haçlı seferi sırasında İstanbul'da Fener'de Baltazzi'lere ilişkin izlere dikkat çekmelerine karşın, ailenin İzmir'deki tarihi 1746'dan başlatılabilir. Venedik'ten İzmir'e gelip yerleşen Marino Baltazzi, 9 Aralık 1746'ya tarihlenen Venedik pasaportu taşımaktaydı⁴. Ancak, Napolyon'un Avusturya'yı yenip bütün Kuzey İtalya'yı kontrol altına alması üzerine, 1797 yılında Avusturya'yla imzaladığı Campo Formio Antlaşmasıyla Venedik'e ait topraklar Avusturya ile Fransa arasında bölüşülerek Venedik Cumhuriyeti'nin tarihten silinmesiyle⁵, Baltazzi ailesi de Avusturya tebaası olmuşlardır.

Makale konusu olan Emmanuel Baltazzi, Evangelos Baltazzi (1749-1809) ile Vgerou Mavrokordato'nun altıncı çocuğu olarak 1790'da İzmir'de doğmuştur. Evangelos Baltazzi, İzmir'de ailenin başlıca uğraş alanı olan bankerlik yapmaktaydı. Annesi Vgerou Mavrokordato ise, aristokrat Fenerli Rum ailelerinden Mavrokordatoların⁶ Sakız kolundandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancıların Osmanlı tebaasıyla olan evliliklere sıcak bakmayıp yasaklamaya çalışmasına rağmen, uygulamada bunun sık sık olduğu

² Kasaba 1994, 8-9.

³ XIX. yüzyılda İzmir'deki İtalyan kökenli aileler ve kurumlarıyla ilgili olarak bkz. Çelebi 2007, 19-50.

⁴ <http://www.levantine.plus.com/testi44.htm>. Alex Baltazzi'nin 1993'te Turkish Daily News gazetesinde yayınlanmış olan Şefik Ertük'le yaptığı röportajdan.

⁵ Armaoğlu 1997, 54-55.

⁶ Aristokrat Fenerli Rum ailesi olan Mavrokordatolar, uzun yıllar Divan-ı Hümayun tercümanı olarak görev yaptıkları gibi, Eflak voyvodası olarak da atanmışlardır.

görülmektedir⁷. Nitekim Emmanuel Baltazzi de yine aristokrat bir Sakız ailesinden olan Catherine Petrocochino ile evlenmişti⁸. Osmanlı merkezi yönetiminin bu evliliklere sıcak bakmamasının başlıca nedeni yabancıların Osmanlı topraklarında emlak edinme yasağını Osmanlı tebaası olan eşler aracılığıyla delmeleri idi ki, bunun bir örneği olarak, Emmanuel Baltazzi'nin oğlu Demosthenes Baltazzi'nin (Baltacı Temistokli) Menemen kazasında sahip olduğu çiftliği karısı Maria Sevastopolos adına tapulamasına Osmanlı hükümetinin izin vermesi gösterilebilir. Bu arada, Osmanlı hükümeti, Islahat Fermanının yayınlanmasından sonra yabancıların mülk edinmesine izin veren 1869 tarihli kanundan önce de Emmanuel Baltazzi'ye Beyoğlu'nda Fransız Kilisesi civarında Yakup Ağa'nın kızına ait olan arsanın verilerek ev yapmasına izin vermişti⁹. Haydar Kazgan'ın ifadesiyle, Emmanuel Baltazzi "*Osmanlı İmparatorluğu'nda tebaa olmadığı halde ilk mesken mülkü edinen kişi*"dir¹⁰. Bu izin, "*devlete çok yararlı bir kişi olduğu kanaati hasıl olduktan sonra kendisine mülk edinme hakkı özel olarak padişahın fermanı ile verilmişti*"¹¹. Öte yandan yabancı tebaaya mensup Levanten kökenli ailelerin Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerle yaptıkları evlilikler yoluyla, giderek onları taşıdıkları pasaportlara rağmen Osmanlı ile daha yakınlaştırdıklarını söylemek de mümkün olabilir. Baltazzi ailesinin İzmir'deki temsilcisi Alex Baltazzi'nin şu satırları da bunu doğrulamaktadır:

*"Fakat bu yabancıları fark ettiren önemli bir faktör de Avrupa'nın değişik ülkelerinden gelen ve değişik tebaalardan olan aynı dinden (Katolik) kişileri birbiriyle lisan ve milliyet farkı gözetmeksizin evlenmeleri ve Doğu'da uzun zaman yaşamalarının etkisi ile Avrupalılar ve bir nebze Osmanlılar gözünde Batılı öz kimliklerini kaybetmeleri veya 'levanten', 'Tatlı su Frenki' gibi yeni bir kimlik kazanmalarındır. Daha açık bir ifade ile, Levantenler, dinlerini, adetlerini ve bir yerde Avrupa ile benimsedikleri, bağlantılarını, düşünce tarzlarını muhafaza ederek kendilerini yaşadıkları ülkeye, Doğu'ya önyargısız bağlamışlar, kimliklerine bir yurt, toprak sevgisini ve bir Doğu felsefesini ilave etmişlerdir"*¹².

⁷ Yapucu 2008, 102.

⁸ <http://www.levantine.plus.com/testi44.htm>.

⁹ BOA. A.MKT.NZD. 5/60 30 CA 1266 (13 Nisan 1850). Alex Baltazzi, Emmanuele Baltazzi'ye ev yapma iznini II. Mahmut'un verdiğini söylemektedir: "*Her ne kadar görünürde ecnebi tebaalı ise de kalben Devlet-i Aliye'nin sadık bir kişisi olduğundan*". Baltazzi 2006, 53.

¹⁰ Kazgan 2002, 19.

¹¹ Kazgan 2002, 50.

¹² Baltazzi 2006, 52.

Başka bir ifadeyle, Baltazzi örneğinden hareket edersek, Venedik kökenli Avusturya tebaası olan Emmanuel Baltazzi, resmi Osmanlı belgelerinin diliyle “muteberan-ı tüccardan Baltacı Manolaki”ye dönüşmektedir.

Baltacı Manolaki

Emmanuel Baltazzi ya da yaygın kullanılan adıyla Baltacı Manolaki'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda başlıca faaliyet alanı, ailesinin pek çok üyesi gibi, bankerlikti. Osmanlı ülkesinde genellikle Galata semtinde üslenmiş olan ve sarraf olarak anılan ilk bankerler, İtalyan kökenli olup Osmanlı'nın gayrimüslim tebaasıyla evlilikler yapan Levantenlerdi ve Baltazzi de bunların en tanınmışlarından biriydi¹³. Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren pek çok banker gibi Baltacı Manolaki de iltizam işleriyle uğraşmakta ve imparatorluğun hemen her köşesinde vergi mültezimi olarak vergi toplamaktaydı. Devletin nakit paraya ihtiyacı, yüzyıllardır vergileri iltizama vermesine neden olmaktadır. Devlet, toplanacak olan vergi gelirini açık arttırma ile ihaleye çıkarır ve kazanan mültezim, peşin para karşılığı olarak vergiyi toplardı. Ancak, iltizam ihalesini kazanan mültezime, Galata bankerlerinden birinin kefaleti de gerekliydi¹⁴. Baltacı Manolaki'nin çoğu kez de mültezimlerin kefilisi olduğu görülmektedir: “*Baltacı taahhüdiyle mültezim falanca*”. Ancak, Baltazzi ailesinin, iltizam işlerinden dolayı devlete borçlandıkları da görülmektedir. Baltacı Manolaki'nin oğlu Aristides Baltazzi (Baltacızade Aristidi)'nin Torbalı'da bulunan on bir kıta çiftliğine zimmetinden dolayı el konulmuş ve Maliye Nezareti tarafından 33.000 lira bedel karşılığında 1299(1884)'da “Çiftlikat-ı Hümayun”a kaydolunmuştu¹⁵.

Baltacı ailesinin bankerlik faaliyeti giderek büyümüş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyete geçen ilk banka olarak 1847'de kurulan İstanbul Bankasının (Banque de Constantinople ya da Bank-ı Dersaadet) kuruluşu da hükümetin teşvikiyle bu aile tarafından gerçekleştirilmiştir. Bankanın kurucusu olarak Theodore Baltazzi¹⁶ ve ortağı J. Alleon gösterilmektedir¹⁷, ancak Kazgan kurucunun Baltacı Manolaki olduğunu belirtmektedir¹⁸. Bankanın kuruluşundan

¹³ Toprak 1995, 52-53.

¹⁴ Toprak 1995, 54.

¹⁵ BOA. Y. PRK. H.H. 30/10.

¹⁶ Theodore Baltazzi, Tanzimat'ın döneminin önde gelen devlet adamı Mustafa Reşid Paşa'nın yakın dostuydu.

¹⁷ Pamuk 2003, 177.

¹⁸ Kazgan 2002, 19. Ayrıca bk. Minoglou 2002, 128-130, 132. Bankanın kurucusu olarak E.Baltazzi ve J. Alléon'u gösteren yazar, başlangıçta kurucunun Theodore Baltazzi olduğunu belirtmektedir.

önce, 1844'de gerçekleştirilen tashih-i ayarla birlikte, kuru sabit tutmak amacıyla, Alléon ve Baltazzi'yle kambiyo anlaşması yapılmış ve bu bankerler, bir yıl süreyle, 2 milyon kuruş karşılığında 1 İngiliz sterlinini 110 Osmanlı kuruşu rayiciyle Fransa ve İngiltere üzerine poliçe çekmeyi taahhüt etmişlerdi ve ertesi yıl bu girişim Bank-ı Dersaadet (Banque de Constantinople) adını almıştı¹⁹. Nitekim banka bu işlevini yerine getirmiş, 1852'de faaliyetini durduruncaya kadar Osmanlı lirasını sterlin karşısında 110 kuruşta tutabilmiş, ancak kuru sabit tutabilmek devlet hazinesine 270.000 Osmanlı lirasına mal olmuştu. Bankanın faaliyetini durdurmasından sonra ise Osmanlı lirası sterlin karşısında hızla değer kaybetmeye başlamış ve büyük ölçüde ithalata dayanan tüketim alışkanlıkları nedeniyle hayat pahalılığı şikâyet konusu olmuştu²⁰.

Baltazzilerin Osmanlı Devletiyle borç ilişkileri içine girdiği de görülmektedir. Kırım Savaşı dolayısıyla nakit sıkıntısı içine giren hükümet, sık sık Galata bankerlerine başvurmak zorunda kalmış, Mısır eyaletinin 1854 yılı vergisi karşılık gösterilerek aralarında Baltazzi'nin de bulunduğu bankerlerden yıllık %12 faizle 300.000 lira almıştır. Ancak bu yeterli olmamış, 12 Mart 1855'de Aristide Baltazzi'yle 40.000, bir süre sonra da Theodore Baltazzi'yle 100.000 liralık kredi antlaşmaları yapmıştır. Bu da yeterli gelmediğinden Osmanlı hükümeti, Saruhan, Sığla, Menteşe, Denizli, Karesi ve Karahisar Sancaklarının vergileri karşılığında George Zarifi, Theodore Baltazzi, Jean Pysichari ve Vasil Cricozzo'dan oluşan bir banker grubundan yıllık %12 faizle 500.000 liralık bir avans daha almıştır²¹.

Öte yandan Baltacı Manolaki'yi Şirket-i Hayriye kurucuları arasında da görmekteyiz. Kazgan'ın, "*sermayeye iştirak etmediği veya yukarıdaki listeye girmeyecek şekilde çok küçük bir pay ile iştirak ettiği*"ni belirttiği Baltacı Manolaki'nin Osmanlı arşiv belgelerine göre Şirket-i Hayriye'nin ortaklarından olduğu anlaşılmaktadır²². Bu belgeye göre, Baltacı Manolaki'nin, Şirket-i Hayriye vapurlarından kendisine kâr olarak kalacak parayı şirkete bağışlaması nedeniyle şirketteki hisseleri arttırılmıştır. Söz edilen kâr, Baltacı'nın Londra'da bulunan tersaneye sipariş edilen vapurlardan elde ettiği kârdır. Baltacı Manolaki, vapurların Londra'ya sipariş edilmesi işini üstlenmiş ve bununla Londra'da bulunan oğlunu görevlendirmiştir: "*Yapılacak Şirket-i Hayriye Vapurlarına dair Baltacı Bezirgân ile evvelce yapılan kontrato gereğince istedikleri mikdardan haylice ehven olduğu halde kendisine kâr olarak kalacak*

¹⁹ Toprak 1995, 54.

²⁰ Kazgan 2002, 23.

²¹ Akyıldız 2007, 15.

²² BOA. A. AMD. 30/79 (24 Receb 1267/25 Mayıs 1851).

*1.300 keseyi (1 kese 500 kr) dahi adı geçenin Devlet-i Aliye'ye olan sadakati ve gayretinden naşi bu defa şirket-i mezkureye terk eylemiş olması ile ...*²³

Baltacı ailesinin Osmanlı hükümeti nezdindeki itibarları, Baltacı Manolaki'ye ve oğullarına nişanların verilmesine de neden olmuştur. "hizmetlerindeki gayretlerine mebni"²⁴, J. Alléon'la birlikte Baltacı Manolaki'ye verilen bu nişanın, Bank-ı Dersaadet ve finans konularıyla ilgili olduğu açıktır. Aynı nedenle olsa gerek, oğulları Aristidi ve Spiridon'a da Mecidiye nişanları verilmiştir²⁵.

Ailenin bütün üyeleri finans alanında çalışmamıştır. Baltacı Manolaki'nin oğullarından Demosthenes Baltazzi (Baltacızade Temistokli) çiftliklerinin başında bulunmakla birlikte, bir hobiden çok daha öteye giden arkeoloji ile ilgilenmekteydi. Bu ilgisi bir meraktan öteye geçmiş ve Müze-i Hümayun'un kurucusu Osman Hamdi Bey ile birlikte Sayda kazılarında bulunmuştur. Osmanlı Hükümeti tarafından kendisine Bey unvanı verilen Demosthenes Baltazzi, aynı zamanda Aydın Vilayeti Arkeoloji Müdürüdür ve kendi toprakları içinde kalan Aliğa ve Çandarlı'daki antik kentlerde kazılar yaptığı gibi, Atina Fransız Okulu adına Salomon Reinach'ın Aeolis bölgesinde George Dennis ve A.H. Sayce ile birlikte 1880'lerde gerçekleştirdiği kazılarda hükümet komiserliği yapmıştır ve arkeologları Aliğa'daki evinde ağırlamıştır²⁶.

Baltazzi'lerin Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki itibarlarının bir örneği de Abdülaziz'in İzmir ziyareti sırasında görülmektedir. Abdülaziz, 1863 yılında İzmir'e geldiğinde, Baltazzi'lerin Buca'da bulunan evlerinde ağırlandı²⁷.

Büyük Toprak Sahibi olarak Baltacılar

Yukarıda da belirtildiği gibi yabancılar, Islahat Fermanı sonrasına kadar Osmanlı ülkesinde emlak sahibi olamıyorlardı. Ancak bilindiği gibi bu sorunu genellikle ilgili emlaki Osmanlı tebaası olan aile üyelerinin üzerine tapulamakla aşmaktaydılar. Devletin bunu engelleme çabalarının bir sonuç vermediği de açıktır²⁸. Yabancıların sahip oldukları emlakın sayımının sağlıklı bir şekilde yapılamadığı konusunda bilgiler de mevcuttur. Tanzimat'ın ilanının hemen

²³ Takvim-i Vekayi'den aktaran Kazgan 2002, 33.

²⁴ BOA. A. AMD. 12/50 (29 Z.1265/15 Kasım 1849)

²⁵ BOA. A. AMD. 54/34 (24 B 1271/12 Nisan 1855); İrade (Hariciye), 119/5866 (28 B 1271/16 Nisan 1855); A.DVN.MHM. 13/78 (29 B 1271/17 Nisan 1855) A.DVN.MHM. 13/98 (10 Ş 1271/28 Nisan 1855); A.DVN. 106/34 (28 Z 1271/11 Eylül 1855).

²⁶ Baltazzi 2002, 340-341. Ayrıca bu kazılarla ilgili olarak bkz. Sayce 1882, 218-227.

²⁷ Baltazzi 2002, 340. Baltazzi'lerin 1850'lerde inşa edildiği tahmin edilen bu evi ile ilgili bk. Erpi 2006, 163.

²⁸ Yapucu 2008, 101.

ertesinde, yeni konulan vergi-i mahsusanın yalnız Osmanlı tebaasından alınmasının yabancı uyruğuna geçişi teşvik ettiği ve Osmanlı tabiyetinde kalanlar için bir haksızlık unsuru oluşturduğu gerekçesiyle, bu verginin toplanabilmesini sağlamak için imparatorluğun çoğu yerinde olduğu gibi, yabancı uyruklu pek çok kişinin yaşadığı İzmir'de de Temettuat sayımlarının yapılması için girişimde bulunulmuş, ancak yapılan sayımın doğru sonuçları içermediği gerekçesiyle yabancı tebaa vergi ödemekten kaçınmıştı²⁹. Osmanlı ülkesinin pek çok yeriyle birlikte 1261 (1844-45) yılına ait temettuat sayımlarının İzmir'de de gerçekleştiği görülmektedir. Buna rağmen ilerleyen yıllarla birlikte Aydın vilayetinin dahilinde mülk edinen yabancı tebaanın sayımdan ve dolayısıyla vergi ödemekten kaçınmaya devam ettikleri, devletin bu konuya ilişkin belgelerinden anlaşılmaktadır³⁰.

İlerleyen yıllarla birlikte, asıl uğraş alanı çiftçilik olan ve en çok araziye sahip aile üyesi olarak Baltacı Temistokli belirginleşse de, Baltacı Manolaki'nin de kayda değer bir şekilde toprak sahibi kimliği taşıdığı görülmektedir. Sahip olduğu ve işlediği arazileri 1845lere tarihlenen Temettuat Defteri verilerinden tespit etmek mümkündür. Baltacı Manolaki'nin Aydın Eyaleti dahilinde sahip olduğu çiftliklere ilişkin ilk kayıtlar da 1261 yılında yapılan bu Temettuat sayımlarında görülmektedir. Söz konusu olan çiftlik, Aydın Eyaleti Saruhan Sancağına bağlı Foçateyn Kazasında bulunan Arap Çiftliği'dir. Arap Çiftliği bugün İzmir'in Aliğa İlçesinde Petkim tesislerinin bulunduğu yerdir. Arap Çiftliği ile birlikte Aliğa Çiftliği de Baltacılara aittir. Baltacılar, Arap Çiftliği ve Aliğa Çiftliği yarımadalalarının hemen tümüne sahip oldukları gibi, ilerleyen yıllarla birlikte bunların yanında Menemen Kazası sınırları içinde en büyük toprak sahibi aile kimliğini taşıyacaklardır³¹. Bu arazi Menemen'e bağlı Ulucak Köyü yakınlarındadır. Baltacı Temistokli'ye ait bu arazi, 105 parça olup, toplam 5.141 dönümdür ve ilk sahibi olan Elenü Hatun'un 1850'lerdeki ölümünden sonra Baltacı Temistokli'ye geçmiş ve kendisinin hükümete müracaatıyla arazisinin sınırları belirlenip Osmanlı tebaasından olan eşi Maria Sevastopolos'un üzerine tapu verilmesi kabul edilmiştir³². Yine Menemen'e bağlı Ulucak Köyünde Baltacızade'nin eşi Eliza Baltacı'nın ölümüyle devlete kalan çiftliği 136 kıtada 5.816 dönümdür³³. Bu arazi dışında Eliza Baltazzi'ye ait emlak arasında "3 kuta çiftlik ve 3 aded ahır ve fevkâni tahtâni [üstlü altlı] 7

²⁹ Kütükoğlu 1999, 755-756.

³⁰ Yapucu, bunların bağlı oldukları konsolosları devreye sokarak sayım yaptırmadıklarını belirtmektedir: Yapucu 2008, 101.

³¹ Doğer 1998, 148.

³² BOA. A. MKT. MVL. 127/3 ve BOA. İ.MVL. 447/19918.

³³ Doğer 1998, 149.

odalı ve 7 aded anbar ve bir kebir avluyu müştemil bir bâb konak ve 1 aded kiremid-hâne ve 1 aded yel değirmeni ve 2 kıtada 34 dönüm sebze bağçesiyle beraber mecmû ve yine kazâ-ı mezkûrda müteveffâ-ı mezbure mahlûlünden Özbek Çiftliği'nin malûmü'l-hudûd 34 kıtada 1.579 dönüm ziraate sâlih arazisiyle müştemilâtı olan 1 aded çiftlik ve 2 aded tokatıyla maan mecmû ve yine kazâ-ı mezkûrda mezbûre mahlûlünden Gökke[Gökliye] demekle meşhûr çiftliğin muayyen ve mahsûs olan nısfı malûm ü'l-hudûd 170 kıtada 1.679 dönüm ziraate sâlih arazisiyle 3 kıta çiftlik ve 1 aded samanlık ve 1 aded ahır ve bir dezâtenî çiftlik-i mezkûrun çayırılığı olub 400 dönüm mahalli bilâ-sened Baltacı Sofokli tarafından zirâat olunmakda olan mahalli hisse-i şaiyasının ilâvesiyle çiftlik-i mezkûr nısfının 1.879 dönüm"³⁴ sayılmaktadır. Böylece İzmir'in kuzeyinden başlayarak Aliğa'ya kadar olan arazinin kontrolünün Baltacı ailesinde olduğu ortaya çıkacaktır. Bunların yanı sıra Aydın Vilayetinin pek çok yerinde çiftliklere sahip olmuşlardır. Bunlar arasında Baltacızade Aristidi'nin Torbalı Nahiyesine bağlı aralarında ismi bilinen Eğerci Çiftliği ile birlikte 11 parça çiftliğini ve Temistokli (Demosthenes) Baltacı'nın Saruhan Sancağı'nın Akhisar Kazası Yaya Köyü yakınındaki Kapaklı Çiftliğini saymak mümkündür³⁵. Orhan Kurmuş'un İngiliz arşiv kaynaklarına dayalı olarak verdiği bilgiye göre Batı Anadolu bölgesinde Baltacı Temistokli'nin toplam arazisi 247.000 dönümdür³⁶ ki tüm Baltazzi ailesinin emlakinin bunun çok üstünde olduğu açıktır.

Baltacıların nasıl büyük toprak sahibi olduklarına gelince: Baltacı Manolaki'nin Arap Çiftliği'ni nasıl edindiği konusunda temettuat defteri kayıtları bilgi vermemekle birlikte, Aliğa Çiftliği'nin Baltacılara geçişi konusunda ilgili çeşitli rivayetler tarihsel gerçeklere uymasa da³⁷, bölgenin,

³⁴ Doğer 1998, 149.

³⁵ BOA. A.YPRK. H.H. 30/10; BOA. İ. MMS. 60/2859; BOA. A. MKT. UM. 288/74;

³⁶ Kurmuş 1982, 80.

³⁷ Bu rivayet şöyledir: "Adım Ali Ağa adındaki bir kişinin çiftliğinden aldığı iddia edilen Aliğa'nın kuruluşunun 4. Murat dönemine kadar uzandığı bilinmektedir. 4. Murat Bağdat'tan zafer alayı ile dönerken Bağdat Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'na yardımcı dokunanları beraberinde getirir. Onlara Batıda geniş topraklar başışlar. Bu başışlar sırasında bu bölgeyi Arapoğullarından Abdül Kerim Ağaya başışlatmışlar. Abdül Kerim Ağa ölünce toprakları dört oğlu arasında paylaşılmıştır. Abdül Kerim Ağanın oğullarından Kuzu Beyi ile Kerim Ağa, Kuzubeyli taraflarına, Çelebi bey ile Ali Ağa da buraya yerleşmiştir. Ali Ağa'nın soyu; Arapoğullarından Abdül Kerim Ağa, Çelebi Ağa, Ali Ağa, Kerim Ağa, Kuzu Bey, Hüseyin Ağa (Hasan Ağa soydan kalan tek kişidir.) Soyları Bergama, Bölcek, Turanlı, Alibey ve Çandarlı gibi yerlere dağıtılmıştır. Bir söylenceye göre; çiftliğin sahibi Ali Ağa, -her ne sebepten bilinmiyor-, bir suç işler. İstanbul'da ölüme mahkûm edilir. Avusturyalı Baltacı Edwars (sonradan Müslüman olup Kenan adını almıştır) tarafından bu cezadan kurtulur. Ali Ağa bu can başışının altında kalmaz ve adını değiştirmemek koşulu ile çiftliğini Edwars'a bırakır.

XVIII. yüzyılda Bergama Ayanı olan Arapoğlu ailesinin egemenliği altında olması dolayısıyla Baltacı'nın bu çiftlikleri bu ayan ailesinden satın almış olması olasılığı vardır. II. Mahmud döneminden başlayarak merkezi hükümetin taşrada otoritesini güçlendirme çabaları ile başlayan ve Tanzimat'tan sonra hızlanan bir şekilde, ayan aileleri bölgede siyasi güçlerini kaybetmeleriyle paralel olarak ekonomik güçlerini de kaybetmeye başlamışlar ve eski yaşantılarını sürdürebilmek için ellerindeki mülklerini yeni ekonomik güç sahiplerine satmaya başlamışlardır. Bu bağlamda Baltacı ailesinin satın aldıkları çiftliklerden bazılarının Batı Anadolu'nun en güçlü ayan ailesi Karaosmanoğulları'na ait olduğu söylenebilir³⁸. Öte yandan, XIX. yüzyılım getirdiği koşullar, ortaklık ve yarıcılık gibi feodal üretim tarzını devam ettiren ayanların önüne parasal sorunlarının yanı sıra işgücü kıtlığı gibi sorunları çıkarıp, kapitalistleşme sürecine girememeleriyle birlikte mülklerini satmaya yöneltti³⁹.

Baltazzi'lerin, daha önce ayanlara ait olan çiftlikleri satın almaları yoluyla arazi edinmelerinin yanı sıra, bir başka yolla da arazi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle Menemen Kazasına bağlı köylerdeki araziye bu şekilde edinmiş olmaları. Baltazzi'lerin Ulucak'ta sahip oldukları arazinin parçalı yapısı, bu araziye edinme yolları hakkında bir fikir vermektedir ki bu da arazinin eski sahipleriyle borç-alacak ilişkisi sonucu bir el değiştirme olduğunu düşündürmektedir⁴⁰. Aşağıda belirtileceği gibi, Temettuat Defterlerinin verileri bu fikri destekleyecek veriler sunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunda XVI. yüzyıldan beri işleyen süreçte, küçük köylünün tarlasını işlemek için finans kaynağını sağlayan sermaye sahipleriyle girdikleri borç ilişkileri sonucu, küçük köylünün topraklarını, sermaye sahipleri lehine kaybettikleri görülmektedir⁴¹. Merkezi yönetim, Osmanlı ekonomik sisteminin temeli olan küçük köylülüğün aleyhine olarak toprakların büyük malikâneler ve çiftlikler şekline dönüşmesine ve böylece kırsal alanlarda sınıf farklılaşmasına neden olacak bu durumu engellemeye çaba göstermiştir. Ayrıca böyle bir durum devletin siyasal

---

Edwards buraya üç katlı bir malikâne yaptırvır. Aliğa'nın ilk büyük yapısı budur."
http://www.alto.org.tr/text.php?page=aliaga_history&middleBottomType=aliaga

³⁸ Karaosmanoğullarının merkezi Saruhan Sancağına bağlı Akhisar kazası Yaya köyüdür. Bu köy civarında Karaosmanoğullarına ait birçok çiftlik bulunmaktadır. Temistokli Baltacı'nın Yaya köyü tımarında Kapaklı'daki çiftliğinin, Yuzo Nagata'nın Karaosmanoğullarına ait çiftlikler listesinde adı geçmemekle birlikte, eski sahiplerinin Karaosmanoğulları olması ihtimali bulunmaktadır. Bk. Nagata 1997, 202-203.

³⁹ Kurmuş 1982, 73-75.

⁴⁰ Alex Baltazzi ile 6 Mayıs 2008'de yapılan görüşme.

⁴¹ Köymen 2007, 80-81.

otoritesini sarsacak sonuçlar da verebilirdi⁴². Ancak devletin bu çabalarının sonuçsuz kaldığı söylenebilir⁴³.

Baltazzilerin bu bölgedeki arazileri, Menemen'den İzmir Körfezine doğru uzanan Menemen ovasında yer almaktadır. Bu bölge, 1890'larda yatağının değiştirilmesinden önce Gediz'in deltasını oluşturmaktadır. 1260-61 (1845) yılına ait emlak sayımlarının sonuçlarını içeren Temettuat Defterlerinin verileri, bu bölgedeki arazinin mülkiyet durumu konusunda ipucu verecek niteliktedir⁴⁴. Bu bölgede yer alan Menemen'e bağlı köylerin arazilerinin Temettuat Defteri verilerine dayanarak bir dökümünü vermek mümkün olmaktadır.

Baltazzi ailesinin Menemen ovasındaki arazilerinin yer aldığı köy, Ulucak'tır. Bu köyde, yukarıda da belirtildiği gibi, Baltacızade Temistokli'nin eşi Maria Sevastopolos adına tapulanan 105 parça ve toplam 5.141 dönümlük çiftlik mevcuttur. Ayrıca Eliza Baltazzi'ye ait, 3 kıta çiftlik yine bu köyde yer almaktadır. Ancak, Baltacıların Ulucak Köyüyle ilgileri, Baltacı Manolaki'ye gitmektedir. Baltacı Manolaki'nin, Ulucak Köyünde Sadık Beyefendi'ye⁴⁵ ait tarlaları kiraladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Manolaki, Ulucak Köyündeki arazi üzerinde hayvancılık da yapmakta ve bundan da 2250 kuruş kazanmaktadır⁴⁶.

1845'lerdeki arazi ve mülkiyet durumuna baktığımızda, köyün işlenen tarımsal arazisi toplam olarak 4994 dönüm olarak görülmektedir. Buna, çeşitli nedenlerle işlenmeyen, nadasa bırakılan 708 dönüm tarla daha eklenebilir. Bu arazinin mülkiyet durumuna bakıldığında, 1527 dönümünün köyün Rum olan sakinlerine ait olduğu görülmektedir. 3467 dönüm arazinin ise köyde ikamet etmeyen, Menemen ve İzmir'de başka işlerle, ticaret ve esnaflıkla uğraşanlara ait olduğu görülmektedir. Bunlar arasında, ashab-ı çiftlikat olarak belirtilen İzmir ahalisinden Hacı Bekirzade Mehmed Ağa (902 dönüm araziye sahiptir), yine ashab-ı çiftlikat olarak İskele Kazasından Yamanlar Karyeli Hacı Hüseyin Ağa (406 dönüm)⁴⁷ ve İzmir sakinlerinden Duhancıoğlu İsmail (110 dönüm Özbek Çiftliği'nin sahibi, ki bu çiftlik de yukarıda belirtildiği gibi, 1877-78'de

⁴² İslamoğlu-İnan 1991, 11-12.

⁴³ XVI. yüzyıla ait bir Mühimme Defteri kaydı buna örnek olarak verilebilir. Bu belgede devlet, reayanın sermaye sahipleri tarafından ağır faiz yükü altına sokulmasını engellemeye çalışmaktadır. *BOA, MD 5*, s. 33.

⁴⁴ Menemen köylerinin Temettuat Defterlerini bir tez çalışmasında değerlendirilmiştir: Öz 2005.

⁴⁵ Temettuat Defterinde, Sadık Beyefendi'nin kim olduğu belirtilmemekle birlikte, Saruhan Sancağı'na bağlı kazalara ait diğer Temettuat Defterlerinde Sadık Beyefendi olarak geçen kişi, Saruhan Sancağı kaymakamı olarak da görev yapan Karaosmanoğlu Sadık Bey'dir. Buradaki Sadık Beyefendi'nin de o olması olasılığı güçlüdür.

⁴⁶ Öz 2005, 572, 590.

⁴⁷ 20 Haziran 1331 tarihli Yamanlar Dağı ve Menemen Ovası Haritasında Hacı Hüseyin Ağa'ya ait olan çiftlik görülmektedir. Bk. Doğer 1998.

Eliza Baltacı'nın ölümüyle devlete geçmiştir) sayılabilir. Ancak, Ulucak Köyüne ait Temettuat Defterinde, Baltacı Temistokli'nin Ulucak'taki çiftliğinin eski sahibi olarak görülen ve 1850'lerde öldüğü belirtilen Elenü Hatun'la ilgili bir kayda rastlanamamıştır.

Temettuat Defteri verilerine göre Baltacı Manolaki'nin Ulucak Köyünde işlediği arazinin dökümü şöyledir:

Mezru tarla: 1517 dönüm. Bu Sadık Beyefendi'den kiraladığı arazi olmalıdır. Bu tarlayı ortakları aracılığıyla işlemektedir. Ayrıca 50 dönüm daha kiralık tarla bulunmaktadır. 1260 yılında ekilmediği anlaşılan bu tarladan da 1261 yılında 3600 kuruş hasılat elde edileceği hesaplanmaktadır.

Ekilen bu tarlaların dışında 500 dönümlük bir tarla iki yılda bir, 500 dönümlük bir diğer tarla da dört yılda bir ekilmektedir. Yine Temettuat Defterindeki verilere göre, Baltacı Manolaki'nin Ulucak Köyündeki kendi arazisi 140 dönümdür.

Manolaki'nin Ulucak'taki bu çiftlikte 300 demirbaş koyunu yıllık 1600 kuruş bedelle kiraya verdiği de görülmektedir. Bundan başka, kardeşi Baltacı Yorgaki'nin 130 koyununu da 650 kuruş bedelle kiraya vermiştir⁴⁸.

Baltacı Manolaki, Ulucak Köyündeki ortaklarına gelince: Ortakları genellikle köy sakinlerinde oluşmakta ve erbab-ı ziraat olarak belirtilmektedir. Temettuat Defterlerinde meslek hanesinde erbab-ı ziraat olarak belirtilen kimseler, ücretli tarım işçisi değil, bağımsız toprak sahipleridir. Ancak, çeşitli nedenlerle başka kişilere ait tarlaları ortak olarak işlemek XIX. yüzyılda yaygın olarak görülmektedir. Ulucak Köyüne ait Temettuat Defteri verilerinden Baltacı Manolaki'nin ortakları tespit edilebilmektedir. Buna göre, Baltacı Manolaki'nin müstecir olduğu tarlaları, 15 kişi ortak olarak işlemektedir ki bunlardan 12'sinin köy halkından, birinin Menemen'in Sevinç Mahallesinden, birinin Menemen'e bağlı Koyundere köyünden ve birinin de Menemen İskelesine tabi Yamanlar köyünden olduğu görülmektedir. Tarladan elde edilen kazancın büyük kısmı Baltacı Manolaki'ye aittir: İki yıllık toplam 82.275 kuruş hasılatтан aşar miktarı düşüldükten sonra ortaklarının hissesi olan 21.667,5 kuruş çıkarıldığında, 52.389 kuruşluk bir hasılat elde ettiği görülmektedir.

Baltacı Manolaki, Foça Kazasında ise doğrudan doğruya çiftlik sahibi kimliği ile ortaya çıkmaktadır. Manolaki, Saruhan Sancağı Foçateyn Kazasına bağlı Arap Çiftliği'nin sahibi olarak Temettuat Defterlerindeki kayıtlara geçmiştir: "*Tüccar-ı muteberandan Baltacı Manolaki Çiftliği, Ashab-ı*

---

⁴⁸ BOA. ML. VRD.TMT, 2351, s.17-18.

*çiftlikatdan olduğu, Sığla Sancağında Medine-i İzmir'de Frenk Mahallesinde sakin olub...*⁴⁹

Baltacı Manolaki'nin sahip olduğu Arap Çiftliği'nin arazisi 5.000 dönümdür. Kendi tasarrufunda olan bu 5.000 dönümden başka 1.500 dönümlük vakıf çiftliğini de işlemektedir. Her iki arazinin 1260-61 yılları toplam hasılatı 178.105 kuruş tutmaktadır ki bunun 175.545 kuruşu Arap Çiftliğinden, 22.560 kuruşu kiracı olduğu vakıf çiftlikten gelmektedir. Çiftliklerin bu hasılatı, hububat üretiminden elde edilmektedir. Bunlar, buğday, arpa, tütün, burçak, nohut gibi ürünlerdir. Elde ettiği ürünlerin toplam öşür vergisi ise 9.554,5 kuruş Arap Çiftliği'nin ve 1.256 kuruş vakıf çiftliğin olmak üzere 10.810,5 kuruş tutmaktadır. Baltacı Manolaki'nin Arap Çiftliği'nde ayrıca kiraya verdiği 500 baş sağman ve yoz koyunu bulunmaktadır ve bunlardan 2500 kuruş yıllık kira almaktadır.

Baltacı Manolaki'nin faaliyet alanını finans işleri oluşturduğundan fiilen tarımla uğraşmamaktadır. Öte yandan büyük toprak sahiplerinin Batı Anadolu'da kapitalist üretim tarzına geçememeleri de buna etkindir. Orhan Kurmuş'un da ifade ettiği gibi, işgücü kıtlığının da etkisiyle, büyük toprak sahipleri, toprakları üzerindeki köylülerle aralarındaki ortakçılık yarıcılık gibi anlaşmaları feshetme yoluna gitmemişler ve kapitalist bir üretim sürecine uzun süre geçememişlerdir⁵⁰. Ortakçılık yarıcılık anlaşmalarının yanı sıra, angarya yöntemi de çiftliklerde kullanılan bir toprak işleme yöntemi olmuştur. Ayanların çiftlik arazilerinde köylülerin bir çift öküz ile iki gün tarla sürmek, iki gün tohum serpmek ve iki gün de hasat yapmak şeklinde açıklanan yılda altı gün toprak sahibi hesabına çalışması usulüne dayanan bu feodal üretim tarzını Karaosmanoğlu Hüseyin Efendi'nin uyguladığı anlaşılmaktadır. Ancak Hüseyin Efendi topraklarından bir bölümünü J.B. Paterson'a sattığında köylüler, "toprak sahibi gâvur olduğu zaman angarya ile yükümlü olmadıklarını" ileri sürmüşlerdir. Baltacı Temistokli'nin de bu yöndeki istekleri köylülerce reddedildiğinde durumu kurtarmak için angarya geleneğine son verdiğini açıklamıştır⁵¹. Bu durumda, ortakçılık ve yarıcılık yöntemiyle toprakları işlemek uzun süre tek üretim biçimi olarak devam etmiş, ücretli tarım işçiliğinin daha çok küçük arazilerde uygulandığı anlaşılmaktadır. Demosthenes Baltazzi, Konsolosluk mahkemesinde görülen bir davada tanık olarak dinlenirken, sahip olduğu topraklardan ancak 16.000 dönümü üzerinde ücretli işçi çalıştırdığını

⁴⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 1940, s. 18. Foça Kazasına ait bu Temettuat Defterleri Zeki Arıkan tarafından yayına hazırlanmaktadır.

⁵⁰ Kurmuş 1982, 74-75.

⁵¹ Kurmuş 1982, 81.

belirtmektedir⁵². Baltazzi'nin mahkemede açıklamadığı eski yöntemler ise, herhalde ortaklık ve yarıcılık yöntemi olmalıdır. Çünkü XIX. yüzyılın son çeyreğine ait olan bir belgede, Baltacı Temistokli Avusturya'nın İzmir Konsolosu'na yazdığı dilekçede, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalan ve Akhisar'da çiftliğine yakın bir yere yerleşen Çerkeslerden şikayet ederken, *"imdi Çerkeslerin mahsul idrakine mahsus olan şu mevsimde çiftliğimde bulunmalarından dolayı ashab-ı ziraatin can ve malca emniyetleri sebil olmağla köylüler mahsullerini derc etmek üzere ovaya gitmekten havf ederek..."* kendisinin ticaretçe uğrayacağı zararı kimin karşılayacağını sormakta ve konsolostan Osmanlı hükümeti nezdinde girişimde bulunmasını istemektedir⁵³.

Tekrar Baltacı Manolaki'nin Arap Çiftliği'ne dönecek olursak, bu çiftlikteki üretim faaliyetini de ortakçı olarak çiftlik sakinlerinin gerçekleştirdiği görülmektedir.

Baltacı Manolaki'nin ortağı olarak topraklarını işleyen Arap Çiftliği'nde sakin 34 hane bulunmaktadır. Bu 34 haneyi Rumlar oluşturmaktadır. Bütün Arap Çiftliği sakinlerinin devlete verdikleri vergi Temettuat Defterinde toplam olarak verilmiş olup 1.400 kuruştur. Temettuat Defterinde ortakçıların işledikleri tarla miktarlarının belirtilmemiş olması, bir ailenin ne büyüklükte tarla işlediğini anlamamızı engellemektedir. Temettuat Defterleri, ortakçıların işledikleri tarlalarla ilgili bir fikir vermezler, buna karşılık kiralanan toprak miktarları belirtilmektedir.

Meslek hanelerinde "erbab-ı ziraat" oldukları belirtilen Arap Çiftliği sakinlerinin işledikleri topraklardan elde ettikleri kazançları 500 ile 2000 kuruş arasında değişmektedir. Bunlar arasında 1000 kuruştan fazla gelir elde edenlerin ucuz aile işgücünü kullananlar olduğu görülmektedir. Temettuat Defterinde hane reisi olan baba ile birlikte yazılan oğullar bu ucuz işgücünü oluşturmaktadır. Toprak işlemekten elde ettikleri toplam kazanç, baba ve oğulları arasında genellikle eşit bir şekilde dağıtılmaktadır. Buna karşılık, gelirleri olmayıp, babalarının yardımıyla geçinmekte oldukları şeklinde deftere not düşülenler de vardır ki bunların sayıları 3'tür. Baltacı'nın ortağı olarak Arap Çiftliği topraklarını işleyenler arasında buraya yakın olan Güzelhisar Kazasında sakin tarla sahipleri de bulunmaktadır.

Baltacı Manolaki'nin tüm ortakları Arap Çiftliğinde ikamet etmemektedir. Foçateyn Kazasına bağlı ve Arap Çiftliğine yakın olan Kozbeyli Köyünün Müslüman ahalisinden ortakları da bulunmaktadır ki bunların

---

⁵² Kurmuş 1982, 82.

⁵³ BOA, İ. MMS. 60/2859.

işledikleri arazi pek fazla olmasa gerektir. Çünkü her birinin bu ortaklıktan elde ettikleri kazanç 500'er kuruştur.

Çiftlikte “hizmetkâr” olarak belirtilen tarım işçilerinin varlığı da görülmektedir. Toplam 7 kişi olan bu tarım işçileri, hizmetlerine karşılık olarak 500 kuruş ücret almaktadırlar. Bunlardan birisi çiftlik sakinlerinden Yani oğlu Moska'nın hizmetkârı, diğerleri ise Baltacı Manolaki'nin hizmetkârlarıdır. Bu verilere göre ücretli tarım işçisi kullanımının son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Bir de bu işçilerin göçmen işçi oldukları anlaşılmaktadır. Geldikleri yerler, Rumeli Eyaletinin Manastır ve Yanya sancaklarına bağlı köylerdir.

Rumeli'den gelen göçmen işçiler yanında, Midilli Adasından gelenler de bulunmaktadır. Foçateyn Kazası defterlerinde sık sık görüldüğü üzere, XIX. yüzyılın ortalarında, Midilli Adasından pek çok kişinin geçimlerini sağlamak amacıyla adaya yakın olan Batı Anadolu'ya gelmişlerdir. Baltacı Manolaki'nin ortağı olarak birlikte toprak işleyen bu kişiler, Midilli'nin Aya Pareşkevo ve Kolomdavo köylerindedir. Beş kişinin birlikte olarak elde ettikleri gelir 6700 kuruştur ki her biri 1340 kuruşluk bir gelir elde etmektedirler. Ancak bunlar, Baltacı Çiftliğinde değil, Foçateyn Kazasında Paşa Çiftliğinde ikamet ederler.

Arap Çiftliğinde aynı zamanda hayvancılık da yapılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Baltacı Manolaki'nin kiraya verdiği toplam 500 baş koyunu bulunmaktadır. Bunlardan 300'ü Baltacı Manolaki'nin ağıl kâhyası Apostol Kâhya tarafından 1500 kuruş bedel ile kiralanmıştır. Apostol Kâhya'nın kendisine ait 400 koyunu daha bulunmakta ve hepsinden 5600 kuruş gelir elde etmektedir. Baltacı Manolaki'ye ise koyun kirası olarak 1500 kuruş ödemektedir. Apostol Kâhya, Menemen'in Seyrek köyündendir. Apostol Kâhya'nın ağılında ayrıca 8 çoban bulunmaktadır ki bunlar arasında 4 Rumelili, bir Midillili olduğu görülmektedir. Diğerleri ise Menemen Kasabası ve Seyrekköy sakinlerindedir. Bu çobanların ücretleri 500-600 kuruş civarındadır. Görüldüğü gibi, tarım ve hayvancılık kesiminde ücretler 500-600 kuruş olarak gerçekleşmektedir.

Bir de ünlü Fransız şair, yazar ve siyaset adamı ve Fransa'da sahip olduğu bağlar nedeniyle tarımla da ilgisi bulunan Lamartine mali zorluk içine düştüğünde, Avrupa'da Osmanlı lehine olumlu bir propaganda yapacağı gerekçesiyle, Lamartine'e kiralanması düşünülen, Baltacı Manolaki'nin İzmir'e 90 km. mesafede, Tire-Bayındır arasında yer alan⁵⁴ Burgazova Çiftliği hakkında bilgi edinilmektedir. Bu çiftlik Osmanlı hükümeti tarafından yıllık 60.000 kuruşa kiralanarak Lamartine'e hediye edilmiştir. Baltacı Manolaki'nin Burgazova'daki çiftliği, gelir getirmeyen ve sık sık eşkıya baskınına uğrayan bir

⁵⁴ Alex Baltazzi'nin notu, http://www.karavantravel.com./incentives/de_willy_sperco.htm

araziydi. Ancak, içinden geçen çay, içinde birkaç çeşit balık barındırmasının yanında arazinin tamamen sulanmasını da sağlıyordu ve Baltazzi burada kaliteli sülük⁵⁵ yetiştirilebileceğini söylemekteydi⁵⁶.

Lamartine'in çiftliği işletebilmek için gerekli sermayeyi nereden bulacağı önemli bir sorun olarak görünmekteydi. Lamartine, çiftliği işletebilmek için gerekli parayı toplayabilmek amacıyla yayınlar yapmaya girişmiş ve bu arada Osmanlı İmparatorluğunun sahip olduğu zenginlikleri dile getirmiştir⁵⁷. Lamartine, Osmanlı İmparatorluğundaki işlerini yoluna koymakla görevlendirdiği vekili Charles Roland, sık sık İstanbul ve İzmir'e gelip gitmiş, bu arada Baltacı ve Alléon ile ilişki kurmuş, ancak onlardan çiftliği işletmek için gerekli parayı sağlayamayınca, Lamartine bu kez İngilizlerden bir miktar sermaye için söz almıştır. İngilizlerin çiftliğe İngiliz yönetici ve uzmanlarının getirilmesi koşulu Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmeyince Lamartine'in Burgazova Çiftliğini işletme girişimi sonuçsuz kalmıştır. Osmanlı Hükümeti Baltacı'nın çiftliğini kiralamaktan vazgeçerek Baltacı'ya kira olarak ödeyeceği 60.000 kuruşa 20.000 kuruş daha ekleyerek, 1852'den 1875'e kadar Lamartine'e yılda 80.000 kuruş maaş tahsis etmiştir. Bu arada yıllık 60.000 kuruş gelirden mahrum kalmasının yanı sıra, hükümetin epeyce borçlu olduğu Baltacı Manolaki'yi Âli Paşa, Avrupa'dan alınacak kredi ile borçlarını ödeyeceklerine söz vererek ikna etmiştir⁵⁸.

Sonuç

Sonuç olarak denebilir ki, Levanten kökenli ya da yabancı uyrukluların Osmanlı İmparatorluğunun Batı bölgelerinde toprak edinmelerinin tarihi XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar geri gitmektedir. Ancak Baltacı Manolaki örneği ilk toprak sahiplerinin ne kadar yabancı sayılacağı konusunu tartışmaya da açmaktadır. Çünkü Baltacı Manolaki, yabancı uyruklu olmakla birlikte, Osmanlı finans sisteminin içinde yer almış⁵⁹ ve gerek kendisinin ve gerek ailesinin kendisinden sonra gelen kuşaklarının Osmanlı'nın Rum tebaasından olan kimselerle yaptıkları evliliklerle giderek Osmanlılaşmış olduklarını söylemek mümkün gözükmemektedir.

---

⁵⁵ Özgün 2008, c. 1, 916- 932.

⁵⁶ Kazgan 2002, 47.

⁵⁷ Kazgan 2002, 47.

⁵⁸ Kazgan 2002, 46-50.

⁵⁹ Atina Üniversitesi'nden Minoglou da Osmanlı İmparatorluğundaki Rum bankerler arasında Emmanuel ve Theodor Baltazzi'yi saymaktadır: Minoglou 2002, 128.

BİBLİYOGRAFYA

a) Arşiv Kaynakları

- BOA. A.MKT.NZD. 5/60 30 CA 1266 (13 Nisan 1850)
BOA. Y. PRK. H.H. 30/10
BOA. A. AMD. 30/79 (24 Receb 1267/25 Mayıs 1851)
BOA. A. AMD. 12/50 (29 Z 1265/15 Kasım 1849)
BOA. A. AMD. 54/34 (24 B 1271/12 Nisan 1855)
BOA İrade (Hariciye), 119/5866 (28 B 1271/16 Nisan 1855)
A.DVN.MHM. 13/78 (29 B 1271/17 Nisan 1855)
A.DVN.MHM. 13/98 (10 Ş 1271/28 Nisan 1855)
A.DVN. 106/34 (28 Z 1271/11 Eylül 1855)
BOA. A. MKT. MVL. 127/3 ve BOA. İ.MVL. 447/19918
BOA. A.YPRK. H.H. 30/10
BOA. İ. MMS. 60/2859
BOA. A. MKT. UM. 288/74
BOA, MD 5/33
BOA. ML. VRD.TMT, 2351, s.17-18.
BOA. ML. VRD. TMT. 1940
BOA, İ. MMS. 60/2859

b) Kitap ve Makaleler

- Akyıldız 2007 Ali Akyıldız, "Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşını Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856) 22-23 Mayıs 2006, Bildiriler*, İstanbul, 11-18
- Armaoğlu 1997 Fahir Armaoğlu *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara (TTK Yay.)
- Baltazzi 2002 Alex Baltazzi, "Bir İzmirli Arkeolog: Büyük Dedem Demostene Baltazzi", *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, 5 (Şubat), 340-341

- Baltazzi 2006 Alex Baltazzi, “Levantenler ve Levantizm”, *Avrupalı mı Levanten mi* (Haz. Arus Yumul-Fahri Dikkaya), İstanbul, 51-54, Bağlam yayıncılık
- Çelebi 2007 Mevlüt Çelebi, “19. yüzyılda İzmir’de İtalyan Cemaati”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/1, 19-50.
- Doğer 1998 Ersin Doğer, *İlk İskânlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhanıyat Tarihi*, İzmir; Sevgi Yayınevi
- Erpi 2006 Feyyaz Erpi, “Toplum Kültürü ve Yerel Mimaride Yansıması – Üç Örnek: Batı Anadolu’da Türk, Rum ve Levanten Konutları”, *Avrupalı mı Levanten mi?* (Yay. Haz. Arus Yumul - Fahri Dikkaya), İstanbul, 151-169; Bağlam yayınevi
- İslamoğlu-İnan 1991 Huricihan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü*, İstanbul; İletişim Yayınevi
- Kasaba 1994 Reşat Kasaba, “İzmir”, *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri (1800-1914)* (Ed. Ç.Keyder - Y.E.Özveren - D.Quataert), 1-22; Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Kazgan 2002 Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, İstanbul; Türk Ekonomi Bankası.
- Köymen 2007 Oya Köymen, *Sermaye Birikirken Osmanlı, Türkiye, Dünya*, İstanbul; Yordam Kitap
- Kurmuş 1982 Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Ankara; Savaş Yayınları
- Kütükoğlu 1999 Mübahat S. Kütükoğlu, “İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”, *Belleten*, LXII/238, 755-773
- Minoglou 2002 Ioanna Pepelasis Minoglou, “Ethnic Minority Groups in International Banking: □rek Diaspora Bankers of Constantinople and Ottoman State Finances c.1840-81”, *Financial History Review*, 9, 125-146
- Nagata 1997 Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara (TTK Yayınları)
- Öz 2005 Dilek Öz, *16. Yüzyıl Ortalarında Menemen Kazasının Köylerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ege Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir

- Özgün 2008 Cihan Özgün, "Folklorik Tıp Tarihinde Sülük Kullanımı ve Türk Kültüründeki Önemi", *I. Uluslar arası Türk Tıp Tarihi Kongresi 20- 24 Mayıs 2008* (Ed. Prof. Dr. Ayşegül Demirhan Erdemir), Konya, c. 1, 916- 932
- Pamuk 2003 Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul; İletişim Yayınları
- Sayce 1882 A.H. Sayce, "Explorations in Aeolis", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol.3, 218-227
- Toprak 1995 Zafer Toprak, *İttihat- Terakki ve Devletçilik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Turan 1994 Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul: Metis Yayınları
- Yapucu 2008 Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak, Aydın*, İstanbul: Kitap-Yayınevi

c) Web Sayfaları

- http://www.alto.org.tr/text.php?page=aliaga_history&middleBottomType=aliaga
- http://www.karavantravel.com./incentives/de_willy_sperco.htm
- <http://www.levantine.plus.com/testi44.htm>